

МИЛЛАТНИНГ ЎЗЛИКДАН БЕГОНАЛАШУВ ЖАРАЁНИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14509886>

С.Атамуратов

фалсафа фанлари доктори,
ТКТИ “ижтимоий-сиёсий фанлар” кафедраси профессори

Аннотация: Мазкур мақолада глобаллашув даврида миллатнинг ўзликдан бегоналашуви масаласи ёритилган. Глобаллашувнинг “оммавий маънавият” орқали миллатларнинг ўзлигидан бегоналашувига ўзининг таъсирини ўтказаетгани, иккинчи томондан тараққиёт йўлидан бораётган мамлакатларда жамиятда содир бўлаётган моддий ва миллий-маънавий табақаланишга ҳам ўзининг катта ҳиссасини қўшгани таҳлил қилинган.

Калим сўзлар: Глобаллашув, бегоналашув, “оммавий маънавият”, табақаланиш.

XXI аср инсоният тараққиётида янги босқич бўлиб, унинг онги, дунёқараши ва интеллектуал салоҳиятининг юксак даражада ривожланганлиги билан характерланмоқда. Бугун инсоният ўзининг барча имкониятларини ишга солиб, фан, техника ва технологияни мисли кўрилмаган даражада ривожлантиришга муваффақ бўлди. Айни, пайтда улар қайси мамлакатларда ривож топаётган бўлса, уларда яшаётган аҳолининг аксарият кўпчилик қисми фаровон ҳаёт кечирмоқда. Шунинг билан бирга инсониятнинг барча соҳаларда эришаётган ютуқлари, унинг олдида янги муаммоларни ҳам юзага келтирмоқда.

Хайратланарли жиҳат шундаки, инсон бугун эришган ютуқлар салмоғи қанча бўлган бўлса, унинг олдида юзага келаётган муаммолар салмоғи улардан бир неча баробар катта бўлмоқда. Айниқса, бугун инсонларнинг моддий бойликка нисбатан иштаҳаси ошганидан ошиб бораётгани оқибатида юзага келган глобал инқирозлар, уларнинг истиқболи учун катта таҳдид эканлигини англаб етишга ва уларни бирлашиб ҳал этиш ёки ҳеч бўлмаганда олдини олишга оммавий ҳаракатлар шаклланиётганлиги катта муаммо бўлиб қолмоқда.

Ана шу муаммолар занжирида инсоннинг инсонийлигини белгиларидан бири, унинг миллий ўзлигидан бегоналашув жараёнини кечаётганлигидир. Миллат – бу инсоният учун улуғ қадрият ҳисобланади. Агар ана шу қадрият барҳам топадиган бўлса, инсон учун бошқа қадриятларнинг ҳам аҳамияти барбод бўлган бўлади. Чунки, миллатга мансубликни англаб етиш бу инсон

ўзига хос, тил, урф-одат, анъана ва қадриятлар умумийлиги асосида юзага келган этник ва ижтимоий уюшмадир. Бу уюшма баъзи назариётчилар айтаётганларидек, одамлар томонидан “ўйлаб чиқилган” ёки “йўқ” бўлиб кетадиган омил эмас.

Чунки, уни инсоннинг ўзи шакллантирилган ҳамда унга ўзининг ғурур, ифтихор ва ор-номусини сингдирган. Шу маънода ҳам миллат инсоннинг ўзи каби жуда мураккаб ва айни пайтда муқаддас қадриятдир. Унда инсоннинг ҳис, ҳаёжонлари, ўта нозик туйғулари мужассамлашган. Улар катта куч ва қудрат манбаи бўлиб, миллатнинг ривожланишида муҳим рол ўйнайди. Шунинг билан бирга миллатни инсонлар ҳаётида йўқотишга қаратилган ҳар қандай ҳаракатлар улар катта фожиаларни юзага келтириш омилига айланади. Шу маънода ҳам инсон бор экан миллатнинг барқарор бўлиши ҳам муқаррардир.

Бугун барча мустақил давлатларда давлат номи билан аталувчи яна ҳам аниқроғи уни шакллантирувчи титул миллат бор. Улар давлат суверенитетини асрашда асосий масъуллар ҳисобланади. Титул миллат ўзгаларга қўшилиб кетадиган бўлса, давлат суверенитети ҳам барбод бўлади. Титул миллат нафақат барча миллатлар ва элатларни ўз атрофига уюштириш, балки улар билан бир куч бўлиб мамлакатни тараққий эттириш, унинг суверенитетини мустаҳкамлашда етакчилик қилади.

Худди шу маънода ҳам бу ёруғ оламда инсон ва давлат мавжуд экан миллат ҳам мавжуд бўлади, у давлат каби доимо такомиллашувда давом этаверади. Агар миллат ўзлигидан бегоналашиб, ўзгаларга қўшилиб кетадиган бўлсаям бунга миллатнинг ўзи сабабчи бўлиб қолади. Унинг вакиллари ҳар доим ўз миллатини асраш маъсулиятини ўз зиммаларида эканлигини англамасдан ташқаридан кириб келадиган маънавий таъсирларга бепарво бўлсалар, уларни қандай бўлса, шундайлигича қабул қилишга мойиллиги кучаядиган бўлса миллатнинг оламонга айланиши ҳам содир бўлади.

Агар ана шу жараён содир бўладиган бўлса, бу бутун инсоният учун фожа ҳисобланади. Инсонлар турли миллатларга мансублиги билан бир-бирларига интилиб яшайдилар. Агар инсонларда ана шу турли-туманлик бўлмас экан, уларда инсонларга хос бўлган ҳис ҳаяжон, гўзалликни ҳис этиш миллий ва умуминсоний қадриятларни шакллантиришга бўлган интилиш ҳам барҳам топади. Улар фақат қорни учун яшайдиган манқуртларга айланиб қоладилар.

Афсуски, глобаллашувнинг авж олиши учун таъсирида эришилаётган юксак тараққиёт миллатлар маънавий ҳаётининг барча соҳаларда ўзининг салбий таъсирини ўтказмоқда. Албатта, глобаллашувнинг инсоният тараққиётига ўтказётган ижобий таъсирларини ҳам инкор қилиб бўлмайди.

Хусусан, дунёда ягона иқтисодий маконнинг пайдо бўлиши, фан, техника ва технологиянинг бутун дунёда оммавийлашуви, ундан кўпгина халқларнинг манфаат кўраётганлиги бор гап. Аммо, унинг “оммавий маънавият”ни шаклланишига, “майда” миллатнинг юксак тараққий топган миллатларга боғлаб қўяётганлиги, миллий маънавиятларни иқтисодий манфаатларга қурбон қилаётганлиги кабилар миллат ва бутун инсоният учун катта таҳдид эканлигини ҳам таъкидлаш лозим. Юзага келган ана шу жараёнлар бугуннинг ўзидаёқ миллатларнинг ўзлигидан бегоналашувида ўз ифодасини топмоқда.

Миллий ўзликдан бегоналашув – деганда миллатнинг шаклланиши давомида яратган ўзига хос урф-одат, анъана, қадриятлари, менталитети, онги ҳамда руҳиятидан мустаҳкам ўрин эгаллаган маънавий бойликлардан узоқлашиб қолган ҳамда улардан баҳра олиш салоҳиятидан маҳрум бўлган ҳолати тушунилади. Бундай ҳолатда миллат охир оқибатда оламонга айланиб ўзга миллатларга қўшилиб кетади. Миллатнинг Оламонга айланиши унинг учун фожиа хисобланади. Зеро, Оламон – миллий ҳис-туйғуларидан, руҳиятидан, маънан гўзаллик, турли-туманлик, инсонга улуғворлик бағишловчи ягона мақсадлар атрофида уюшиш иштиёқидан, миллий-маънавий жозибаси, куч-қудрат ва илҳом бағишловчи олийжаноб туйғулардан севги, муҳаббат, ҳамкорлик, ўзгаларнинг оғир вазиятлардаги ҳолатларидан ҳамкорлик, қўллаб-қувватлаш, биродарликдан ва ўзлигидан маҳрум бўлган тарқоқ ҳаёт кечиришга мойил бўлган инсонлардир. Миллатнинг бундай ҳолатга келиб қолишида жаҳон миқёсида мамлакатларда кечаётган глобаллашув ўзининг таъсирини ўтказмоқда.

Глобаллашув объектив жараён, у инсоният тараққиёти давомида шаклланган интеллектуал салоҳиятининг хосиласи, шу маънода уни тўхтаб, ёки унинг олдида тўсиқ ҳам қўйиб бўлмайди. Шунинг учун ҳам, унинг имкониятлардан фойдаланишдан бошқа йўл йўқ. Муаммо глобаллашув жараёнида эмас, балки, ундан фойдаланишда юзага келган имкониятлардаги тенгсизликдир. Хусусан, уни шакллантираётган юксак тараққий топган мамлакатлар бу жараёндан самарали фойдаланиб янада ривожланаётган бўлса, бундай имкониятларга эга бўлмаган мамлакатлар ва уларда яшайдилар миллатлар эса уларга ўз “иҳтиёрлари” билан боғланиб қолмоқдалар.

Яна аниқроғи, глобаллашув жараёнида юксак тараққий топган мамлакатлардан орқада қолаётган мамлакатларга ўзларининг фан, техника ва технология соҳасидаги эришган ютуқларини етказиб бермоқдалар. Бу ютуқлар билан бирга улар томонидан шакллантирилган “оммавий маънавият” ҳам шиддат билан кириб келмоқда. Бу ўз навбатида миллий маънавиятларнинг қашшоқлашувига ўзининг таъсирини ўтказмоқда. Бу масаланинг бир томони бўлса, иккинчидан тараққиёт йўлидан бораётган мамлакатлар ўз интеллектуал

салоҳиятини ривожлантириб эҳтиёжлари учун зарур бўлган фан, техника ва технологияни тараққий эттириш ўрнига, тайёрини сотиб олишга мойил бўлиб бормоқдалар. Бу иқтисодий тежам бўлишини ҳисобга олганда тўғрилигини инкор қилиб бўлмайди. Аммо, бунинг оқибатида маънавиятни иқтисодга қурбон қилиб, миллатнинг охир оқибатда ўзлигидан бутунлай бегоналашиб кетишига олиб келишини ҳам назарда тутмоқ керак бўлади. Боз устига тараққиёт йўлига кириб бораётган мамлакатларда шаклланаётган бозор муносабатлари жамиятни нафақат моддий жиҳатдан, шунинг билан бирга миллий-маънавий жиҳатдан ҳам табақалашувини юзага келтирмоқда.

Шундай қилиб, бир томондан глобллашув “оммавий маънавият”ни миллатларнинг ўзлигидан бегоналашувига ўзининг таъсирини ўтказаетган бўлса, иккинчи томондан тараққиёт йўлидан бораётган мамлакатларда жамиятда содир бўлаётган моддий ва миллий-маънавий табақаланишга ҳам ўзининг катта ҳиссасини қўшмоқда. Назаримизда худди ана шу иккинчи омил миллатларнинг мустақил субъект сифатида биринчига қараганда ҳам ривожланишига кучлироқ таҳдид солмоқда. Чунки, бозор муносабатлари шароитида моддий имкониятларга эга бўлган, қўлини узатган томонига етказишга қодир бўлган моддий жиҳатдан бақувватлашган “элитага” ўзининг кундалик ҳаёт кечириш, эҳтиёжларини қондира оладиган ўрта табақа ва аҳолининг асосий қисмини ташкил қиладиган ўртадан паст бўлган табақалар шиддат билан шаклланмоқда.

Жамиятда бундай табақаларнинг бозор муносабатлари таъсирида шаклланиши объектив қонуният, уни тўхтатиб бўлмайди. Чунки инсонлар ўз қобилиятлари, турмушга, меҳнатга муносабатлари, онги дунёқараши, тадбиркорлиги ва бошқа жиҳатлари билан бир бирларидан фарқ қилаганлари боис улар мулкӣ муносабатларга ҳам турли-туман бўлишлари табиий ҳол. Бозор эса тадбиркорлик қобилиятига эга бўлган, меҳнат қилишда тиниб-тинчимайдиган инсонларга кенг имконият эшикларини очиб берса, уларнинг акси бўлган инсонлар учун бешасқатдир. Албатта, давлат ўз фуқароларининг фаровонлигини таъминлаш борасида ўз имкониятларини ишга солган ҳолда фаолият олиб боради. Аммо, бу борада амалга ошириш зарур бўлган вазифалар кўлами нихоятда каттадир. Хусусан, аҳолининг иш билан таъминлаш энг муҳим вазифаларидан биридир. Уни амалга оширишда тадбиркорлар давлатга ёрдамчи бўлиши лозим. Улар ўз ишлаб чиқаришига миллатимиз вакиллари иш билан таъминлашга хисса қўшсалар маълум маънода табақаланишнинг кескинлашиб кетишини олдини олишга ёрдам берган бўлар эди.

Миллатнинг барқарор ривожланишида унинг ўзлигидан бегоналашувининг олдини олиш амалий аҳамиятга эгадир. Афсуски, бу жараён ўта муракаблашиб

бормоқда. Бугун катта моддий, бойликка эга бўлган “элита”, ўзининг эҳтиёжларини қондириш имкониятларига эга бўлган ўрта табақа ва аҳолининг асосий қисмини ташкил қилаётган ундан паст бўлган табақалар ўртасида миллий ўзига хосликни асрашга нисбатан турлича муносабатлар шаклланмоқда. Ўрни келганда шуни ҳам алоҳида таъкидлаш лозимки, ана шу ўзининг ҳалол меҳнати, пешона тери, бутун куч, қуввати билан катта маблағга эга бўлаётган элитага хасад билан эмас балки, ҳавас билан қараш лозим. Ана шундай инсонлар қанча кўп бўлса, миллат бойиди ва мамлакат ривожланади. Шунинг учун уларга эришишга ҳаракат қиладиган инсонлар ҳар тамонлама қўллаб қувватланиши лозим.

Аммо, миллий-маънавият жиҳатдан табақаланишда уларнинг айримлари етакчилик қиладиганлиги ҳам бор гап. Ўзининг қайсидир миллатнинг вакили эканлигини эътироф этадиган, у билан ғурурланадиган бир хаводан нафас оладиган, унинг ютуқларидан фахрланадиган, камчиликларидан қайғурадиган бўлиш даражасига эришган бўлса, унинг қийинчилигини ўз имконияти даражасида ёрдам кўрсатадиган унинг мустақил миллат сифатида сақланиб қолишида маъсул эканлигини англаб этшиш зарурдир. Миллий ўзликдан бегоналашув эса охир оқибатда миллатнинг барбод бўлишига олиб келадиган энг хатарли йўл ҳисобланади. Зеро, миллий ўзликни асраш орқалигина, миллат тараққий қиладиган, миллатлараро муносабатлар барқарорликка амал қиладиган, мамлакатда тинчлик, барқарорлик ва ривожланиш жараёнлари кечади.

Бугун миллатнинг миллий-маънавий жиҳатдан табақаланиши жараёни кетаётганлигини эътироф этмаслик мумкин бўлмай қолмоқда. Бу жараёнда катта бойликка эга бўлган элита (табақавий ва моддий бойлик мезони нуқтаи назардан)нинг бир қисми етакчилик қиладигани ва унинг муаммога айланиб бормоқда. Бу жараёнлар, улар томонидан тўйлар ўтказиш, меҳмон чақириш, кундалик оилавий анъаналарни ўтказиш, қизни турмушга чиқариш, ўғил уйлантириш ва шунга барча тадбирларда ўз ифодасини топмоқда. Бундай тадбирларни олди олинмас экан табақаланиш кучайиб бораверади.

Кўриниб турибдики, миллий ўзликдан бегоналашув ўз-ўзидан содир бўлаётгани йўқ, балки бир томондан, у глобаллашувнинг “оммавий маънавият”ни миллатлар онги, дунёқараши ва турмушига сингдираётгани таъсирида, бўлса, иккинчи томондан эса миллатимиз айрим вакиллариининг мустақиллиги шарофати ила яратилган имкониятлардан самарали фойдаланиб катта бойликка эга бўлган ҳолда унинг бир қисмини, миллий ўзимизга хосликни асрашга, ҳеч бўлмаганда хорижий мамлакатлар бугун ўзлари эътироф этиладиган қашшоқлашган урф-одат, анъаналарини маънавий ҳаётимизга, олиб

киришдан, айниқса ёшлар ўртасида оммалаштиришдан ўзларини тийиб турмаётганликлари оқибатида содир бўлмоқда.

Бугун тобора авж олаётган жараённинг олди олинмас экан, эртага кеч бўлиши муқаррардир. Бу салбий жараёнларнинг олдини олиш учун эса: а) миллий-маънавий меросимизни тарғибот ва ташвиқот қилишни “оммавий маънавият” таъсир ўтказиши ҳамда унга нисбатан эҳтиёжни қолдирмаслик даражасига кўтариш; б) мамлакатимиз зиёлиларнинг “оммавий маънавият”нинг кириб келишининг олдини олишдаги фаоллигини кучайтириш. Уларнинг миллат тақдири ва истиқболи учун асосий маъсуллар эканлигидан келиб чиққан ҳолда уларни бу жараёнга оммавий сафарбарлигига эриш; в) оила, таълим ва тарбия жараёнларида фарзандларимизда “оммавий маънавият” таъсиридан огоҳлик руҳиятини кучайтириш. Улар чуқур билим эгаллаш, ҳунар ўрганиш, фан техника ва технологияларни чуқур эгаллаш билан бирга ўзимизникини яратиб дунёга олиб чиқиш руҳиятини шакллантиришга эътиборни кучайтириш; г) маҳаллаларнинг миллий ўзимизга хос бўлган илғор урф-одат, анъана ва қадриятларимизни аҳоли ўртасида оммалаштириш уларни асрашдаги ва маҳалладан бемаслаҳат “янги” урф-одат, анъаналарни, айниқса ёшларимизнинг ахлоқи ва руҳиятига салбий таъсир ўтказадиган “оммавий маънавият”ни ташвиқот қилувчиларга нисбатан маҳалланинг оммавий маънавий тазйиқини ташкил қилишдаги маъсулиятини ошириш, глобаллашувнинг миллатимиз ривожланишига ижобий таъсир этувчи жараёнлардан, замонимизда юзага келаётган илмий янгиликлар, техника ва технология соҳасида ютуқлардан унумли фойдаланишда ёшларни қўллаб-қувватлаш, аммо унинг таъсирида миллий маънавиятимизга кириб келаётган, миллий ўзлигимизни барбод қилишга қаратилган “оммавий маънавият”дан огоҳ бўлишлари ва миллий маънавиятимизни чуқур эгаллашлари учун барча миллатдошларимизни сафарбар этишимиз каби ўта муҳим амалий тадбирларни ҳаётга тадбиқ қилиш зарурдир.